

МАМЛАКАТИМИЗДА ТАШҚИ САВДО ОПЕРАЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНИШ ТЕНДЕНЦИЯЛАРИ

Алимардонов Элшод Дилшодович

ТМИ, “Халқаро молия-кредит” кафедраси доценти

иқтисодиёт фанлари номзоди

E-mail: alimardonoved@gmail.com

Туляганов Умиджон Сабиржонович

БМА магистранти

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада мамлакатимизнинг ташқи савдо операцияларини амалга оширилиши ва уларни бошқаришда ташкилий-иқтисодий механизмларни тутган ўрни, объектив зарурлиги, функционал вазифалари ва мамлакат савдо баланси тақчиллигини камайтириш истиқболлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: *ташқи савдо операциялари, экспорт, импорт, реэкспорт, реимпорт, савдо баланси.*

DEVELOPMENT TENDENCIES OF FOREIGN TRADE OPERATIONS IN OUR COUNTRY

ANNOTATION

In this article, the role of organizational and economic mechanisms in the implementation of foreign trade operations of our country and their management, objective necessity, functional tasks and prospects for reducing the country's trade balance deficit are highlighted.

Key words: *foreign trade operations, export, import, management of foreign trade operations, re-export, re-import, trade balance..*

КИРИШ

Ривожланган мамлакатлар тажрибасидан кўриш мумкин-ки, мамлакатнинг ижтимоий-иқтисодий тараққиётини таъминлашда ташқи савдо операциялари муҳим ўрин эгаллайди. Иқтисодиётга инновацион фан-техника ютуқларини кенг миқёсда жорий этилиши, арзон ишчи кучи ва хом-ашё ресурсларига бўлган эҳтиёжининг тобора ортиб бориши натижасида мамлакатларнинг ташқи иқтисодий фаолияти дунё иқтисодиётига интеграциялашув жараёнлари янада

кучаяди. Ушбу интеграция жараёнрининг марказида ташқи савдо операциялари ётади ҳамда уларни самарали бошқарилишида намоён бўлади. Ўзбекистоннинг жаҳон иқтисодиётига интеграциялашувини янада кучайтиришда ташқи савдо операциялари ҳажмини кенгайтириш ва уларнинг ташкилий-иқтисодий бошқаруви ижросини таъминлаш мамлакатимиз халқаро иқтисодий муносабатларида муҳим аҳамият касб этади.

Мамлакатимизни халқаро савдо операцияларини ҳажмини кенгайтириш ва халқаро иқтисодий интеграция жараёнларидани иштирокини такомиллаштириш Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Тараққиёт стратегиясида акс этирилган. Стратегиянинг 97-мақсади “Жаҳон савдо ташкилотига аъзо бўлиш ва Евроосиё Иқтисодий Иттифоқи билан интеграция жараёнларини чуқурлаштириш” деб номланиши ва айнан халқаро иқтисодий глобаллашув жараёнларига киришишини янада тезлаштиришга эътибор қаратилган [1].

МАВЗУГА ОИД АДАБИЁТЛАР ШАРҲИ

Иқтисодий глобаллашув шароитида мамлакатимизнинг ташқи иқтисодий фаолияти, ҳамкор мамлакатларнинг иқтисодий-сиёсий жараёнларидаги кузатилаётган ўзгаришлар ҳамда унинг ривожланиш хусусиятлари, ташқи иқтисодий фаолиятга таъсир этувчи ишлаб чиқариш, ишчи кучи ва капитал каби омиллар кўплаб хорижий иқтисодчи олимлар томонидан ўрганилган. Ташқи савдо назариясининг оталари, классик иқтисодчи олимлар А.Смит ва Д.Рикардолар ўз тадқиқотларида халқаро айрибошлашнинг асосий иқтисодий назарияларига бағишланган бўлса, бошқа қатор иқтисодчи олимлар ташқи иқтисодий фаолият ва халқаро савдони ривожлантиришнинг замонавий ривожланиш тенденциялари ва хусусиятларини ўрганишган [2].

Е.Нейрман халқаро савдонинг ривожланиш тенденцияларининг асосий хусусиятлари, халқаро савдода мамлакат экспорт рақобатбардошлигининг интенсив ва экстенсив чегаралар билан муносабатларини тадқиқ этган ҳолда халқаро савдонинг замонавий моделларини ишлаб чиққан [3]. Рус иқтисодчи олимлари Е.Звонова ва А.Кузнецовлар ташқи иқтисодий муносабатларини ривожлантиришда юзага келувчи глобал номутаносибликлар ҳамда уларни тартибга солиш, шунингдек ташқи савдонинг ривожланишига таъсир кўрсатувчи турли хилдаги божхона тўсиқларини юмшатиш ва бартараф этиш бўйича тадқиқотларини олиб боришган [4].

Маҳаллий иқтисодчи олимларидан Л.Мингишов илмий изланишида халқаро рақобатлашув шароитида самарали ташқи иқтисодий фаолиятни ташкил этиш, мавжуд ишлаб чиқариш қувватларидан самаралироқ фойдаланиш, экспорт

рақобатбардошлигини ошириш борасида илмий тадқиқотлар олиб борган ҳолда ташқи савдони ривожлантириш йўналишларини тадқиқ этган [5].

ТАҲЛИЛ ВА НАТИЖАЛАР

Ташқи савдо операциялари мамлакат худудида ишлаб чиқарилган товарлар ёки ишчилар томонидан кўрсатилувчи хизматларни чегара орқали сотиш (экспорт) ёки сотиб олиш (импорт) бўйича тузулувчи шартномаларни ўз ичига олади. Ўз навбатида, бундай операциялар чет элда рўйхатдан ўтган товар ёки хизматларни бошқа мамлакатларда сотиш ва олиб ўтиш бўйича тижорат фаолияти экспорт ва чет элда ишлаб чиқарилган товар ёки хизматларни улардан фойдаланиш учун харид қилиш ёки миллий бозорда сотиш мақсадида мамлакатга олиб кириш импорт деб номланади.

1-жадвал

Ташқи савдо айланмаси ва баланси (январ-декабр, млн. АҚШ доллари) [6]

Кўрсаткичлар	2021 й.	2022 й.	Ўсиш суръати, фоизда	Жамига нисбатан фоизда
Ташқи савдо айланмаси	42 071,6	50 008,4	118,86	-
Экспорт	16 610,6	19 309,1	116,25	100
товарлар	9 953,4	11 094	111,46	57,45
хизматлар	2 547,4	3 959,5	155,43	20,51
олтин	4 109,8	4 255,6	103,55	22,04
Импорт	25 461,0	30 699,3	120,57	100
товарлар	23 724,2	28 172,9	118,75	91,77
хизматлар	1 736,8	2 526,3	145,46	8,23
Салдо	-8 850,4	-11 390,2	-	-
Экспорт (олтинни ҳисобга олмаганда)	12 130,4	15 053,5	124,1	-

Мамлакатимизнинг ташқи иқтисодий фаолияти, хусусан ташқи савдо алоқалари миллий иқтисодиёт тармоқлари ривожига таъсир этувчи асосий омиллардан ҳисобланади. Ташқи савдо айланмаси 2022 йил якуни бўйича жами 50 млрд. АҚШ долларини ташкил этган ҳолда ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 7,93 млрд. АҚШ долларига ёки 18,86 фоизга кўпайди. Ўтган йилдагига нисбатан ташқи савдо айланмасининг ошиши мамлакатимизда ташқи савдо

муносабатларини ривожлантириш, хусусан экспортёр корхоналарни қўллаб-қувватлашга қаратилган чора-тадбирларнинг фаол равишда амалга оширилганлиги билан изоҳланади (1-жадвал).

Шунингдек, мазкур даврда ташқи савдо айланмаси таркибида экспорт ҳажми 19 309,1 млн. АҚШ долларини ташкил этган ҳолда ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 16,25 фоизга кўпайган. Жами экспорт таркибида товарлар улуши 57,45 фоизни, хизматлар 20,51 фоизни ва олтин 22,04 фоизни ташкил этган ҳамда товарлар ва хизматлар экспорти ҳажми ўтган йилдаги кўрсаткичга нисбатан мос равишда 11,46 ва 55,43 фоизга, олтин экспорти эса атиги 3,55 фоизга кўпайган.

Жами импорт ҳажми 30 699,3 млн. АҚШ долларини ташкил этган ва ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 20,57 фоизга кўпайган, лекин шундай бўлсада 2022 йилнинг январ-декабр ойларида мамлакатимиз ташқи савдо айланмаси таркибида импорт ҳажми экспорт ҳажмига нисбатан юқори бўлиб мазкур ҳолат ташқи савдо салдоси салбий 11 390,2 млн. АҚШ долларига тенг бўлишига олиб келган. Жами импорт ҳажмида юқори улуш (91,77 фоиз) товарлар ҳиссасига тўғри келган.

Импорт таркибида энг катта улуш, машиналар ва транспорт асбоб-ускуналари (31,4 фоиз), саноат товарлари (18,8 фоиз) ҳамда кимёвий воситалар ва шунга ўхшаш маҳсулотлар (13,8 фоиз) ҳисобига тўғри келди. Шу боисдан импорт таркибида юқори улушни ташкил этувчи маҳсулотларни миллий иқтисодиётда ишлаб чиқариш бўйича саноатдаги таркибий ислохотларни давом эттириш ва фаоллаштириш мақсадга мувофиқ.

МУҲОКАМА

Сўнгги йилларда ташқи савдо операциялари ҳажмини кенгайтириш, янги фан-техника ютуқларини жалб этган ҳолда сифатли маҳсулотлар ишлаб чиқаришга эътибор қаратилиши натижасида ташқи савдо операцияларини бошққаришда камчиликлар кузатилмоқда ва савдо баланснинг дефицит ҳолати кескин ошиб бормоқда. Хусусан, 2018 йилда ушбу кўрсаткич 5448,5 млн. долларни ташкил этган бўлса, 2022 йилга келиб ыарийб икки баробарга ортиб, 11,4 млрд долларга етди [6]. 2018–2022 йиллар оралиғида ташқи савдо баланси дефицитининг пасайиш ҳолати коронавирус пандемиси даврида, яъни 2020 йилда кузатилган. Умуман олганда, короновирус пандемияси кузатилган йилни инобатга олмасак Ўзбекистоннинг импорти экспортга қараганда йилдан-йилга кўпайиб борган.

Ҳар бир мамлакат ташқи савдо операцияларини амалга оширишда мамлакатда юқори қўшилган қийматга эга бўлишни истайди ва маҳсулотларни

ишлаб чиқаришда асосий урғуни ушбу йўналишга қаратади. Дунёнинг барча мамлакатлари жаҳон бозори конъюнктурасининг ўзгаришларига дош берувчи, узоқ муддат мобайнида ўз харидорини топувчи маҳсулотларни ишлаб чиқаришга мўлжалланган стратегиясини ишлаб чиқиши табиий ҳолат ҳисобланади.

ХУЛОСА

Хулоса ўрнида, юқоридаги мулоҳазалардан келиб чиққан ҳолда, Ўзбекистоннинг яқин истиқболдаги тараққиёти жараёнида маҳаллий бюджетларнинг даромадлари мутаносиблигини таъминлашга қуйидагича ёндашиш борасида таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилди:

– ҳудудлар ижтимоий-иқтисодий ривожланишига ва самарали бошқарувига эришиши ҳамда даромадларни оширишда маҳаллий бюджетлар даромадларини тенглаштиришнинг ижобий таъсир доирасининг кенгайтишига эътиборга қаратиш;

– бюджет трансфертлар тизими маълум мезонлар асосланиши, шаффофлигини таъминлаш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. *Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 28 январдаги “2022 — 2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида”ги 60-сонли Фармони*
2. *Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо. - М.: Эксмо, 2007. 960 с.*
3. *Хелпман Э. Понимание мировой торговли. М.: Изд-во Института Гайдара. 2017. 312 с.*
4. *Звонова Е., Кузнецов А. Наднациональные подходы к регулированию глобальных финансовых дисбалансов. //Мировая экономика и международные отношения, 2017, № 6*
5. *Атаниязов, Ж. Х., & Алимардонов, Э. Д. Халқаро молия муносабатлари» Тошкент-2014. УФМЖ., Дарслик, 279, 280.*
6. *Мингишов Л.Ў. Ўзбекистоннинг экспорт рақобатбардошлигини оширишнинг асосий йўналишлари: Иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (Ph.d) дисс. автореферати – Тошкент. 2018. - 24 б.*
7. www.stat.uz – Ўзбекистон Республикаси Статистика қўмитасининг расмий сайти